

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра цивільного права і процесу

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни Корпоративне право

на тему: **Несудова форма захисту корпоративних прав**

Студентки 5 курсу ПРМ-13 групи

Галузі знань 08 «Право»

Спеціальності 081 «Право»

Мудрик К. А.

Керівник: Паращук Л. Г.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2017 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	5
РОЗДІЛ 2. ЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	9
2.1. Захист корпоративних прав у судовому порядку.....	9
2.2. Державні органи як суб'єкти захисту корпоративних прав.....	14
2.3. Участь нотаріуса у захисті корпоративних прав.....	17
РОЗДІЛ 3. НЕЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	20
3.1. Самозахист корпоративних прав.....	20
3.2. Альтернативні способи захисту корпоративних прав.....	23
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

ВСТУП

У результаті того, що національна економіка не стоїть на місці, а постійно розвивається під впливом закордонних трендів, в Україні виник корпоративний сектор, який формують різні види корпорацій, більшість з яких є акціонерними товариствами та товариствами з обмеженою відповідальністю. Корпорації, незалежно від їх організаційно-правової форми, об'єднує те, що у результаті їх створення (державної реєстрації) їх засновники та учасники набувають певні корпоративні права та обов'язки. Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» корпоративними правами є сукупність майнових і немайнових прав акціонера-власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [1].

Актуальність теми. На національному рівні дуже важливо приділяти особливу увагу належному законодавчому регулюванню форм захисту корпоративних прав та попередженню їх порушень, оскільки саме від цього залежить наскільки успішно буде розвиватися національна економіка. Також це має безпосередній вплив на залучення іноземних інвестицій, яких зараз ми так потребуємо, оскільки жоден іноземний інвестор не буде вкладати гроші, якщо не буде впевнений у отриманні прибутку та у забезпеченні його прав та інтересів. Незважаючи на низку нормативних актів, які забезпечують дотримання корпоративних прав, українське суспільство і надалі зустрічається із поняттями «рейдерство», «рейдерське захоплення» та із частим порушенням корпоративних прав, що негативно відбивається на і так ослабленій антитерористичною операцією економіці України.

Метою дослідження даної роботи є аналіз форм захисту корпоративних прав, зокрема несудової форми захисту та визначення їх особливостей.

Завдання дослідження:

- 1) дослідити поняття «форма захисту корпоративних прав»;

- 2) з'ясувати співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту», «засоби захисту»;
- 3) проаналізувати судову та несудову форми захисту корпоративних прав та порівняти їх.

Об'єктом дослідження є форми захисту корпоративних прав в Україні.

Предметом дослідження даної роботи є несудова форма захисту корпоративних прав.

Методи дослідження: порівняльно-правовий, формально-нормативний, системний, аналізу та синтезу.

В українській науці проблемами форм захисту корпоративних прав займалися Бігняк О., Притика Ю., Костова Н., Лукач І., Денисяк Н., Кравчук В. та інші.

Проте, на сьогодні ще не досить докладно досліджено несудові форми захисту корпоративних прав, оскільки, основним у нас був та поки що залишається їх судовий захист.

РОЗДІЛ 1.

ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Відповідно до ст. 15 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожна особа має право на захист свого цивільного права та інтересу у разі його порушення, невизнання або оспорювання [2].

Право на захист є самостійним суб'єктивним правом та передумовою виникнення процесуальних відносин.

І. В. Спасибо-Фатеева розглядає захист як міру дозволеної поведінки правомочної особи, що виражена в можливості самостійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати до зобов'язаної особи заходи державного примусу для усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права, його відновлення чи покарання за порушення [3, 44].

Ю. Д. Притика також підходить до захисту прав як до юридичної діяльності, спрямованої на усунення перешкод на шляху до здійснення суб'єктами своїх прав та припинення правопорушення, відновлення становища, що існувало до порушення [4, 16].

Так, суб'єктивне право на захист включає в себе можливість здійснення правомочною особою власних позитивних дій; можливість вимагати відповідної поведінки від зобов'язаної особи; звернення до державно-примусових заходів щодо осіб, які порушили свої юридичні обов'язки [5, 163].

У законодавстві України відсутнє визначення поняття «захист права», що призводить до його неоднозначного тлумачення на доктринальному рівні. Поряд із цим, національне законодавство також не містить й поняття «форма захисту», навіть не оперує таким терміном, підмінюючи або використовуючи терміни «засоби захисту», «способи захисту». Однак ототожнювати ці поняття у жодному разі не можна, оскільки, незважаючи на те, що усі вони входять до системи захисту, проте означають різні його складові.

Якщо «способи захисту» та «форми захисту» є самостійними категоріями, між якими існує тісний взаємозв'язок, то «форма захисту» та «засоби захисту» співвідносяться між собою як ціле та частина [2, с. 46-47].

Д. М. Чечот проводить чітку межу між формою захисту, способом і засобом захисту суб'єктивного права. Так, у рамках судової форми захисту автор як засіб захисту суб'єктивного права обґрунтовано розглядає позов. Слід погодитися із загальною ідеєю Д. М. Чечота про те, що засіб захисту є необхідним атрибутом для застосування як форми захисту, так і конкретного способу. Наприклад, навряд чи можна б було говорити про дієвість юрисдикційної форми захисту (судовий порядок) і реалізації в рамках цієї форми такого способу захисту як визнання права, якби закон не надав уповноваженій особі засіб захисту, а саме – позов [6, 68].

В. В. Дунаєв під формою захисту цивільних прав визначає дії, засновані на нормі права або договорі, що протікають або у рамках правової процедури, або без неї, спрямовані на попередження, припинення порушення прав і їх відновлення, здійснювані спеціальним юрисдикційним органом або самим правовласником [3, 45].

Способи захисту цивільних прав закріплені у ч. 2 ст. 16 ЦК України, яка має назву «Захист цивільних прав та інтересів судом», у зв'язку з чим може скластися враження, що зазначені у ч. 2 цієї статті способи можуть застосовуватися лише в межах судового механізму захисту. Насправді ж право на захист особа здійснює на свій власний розсуд (ч. 1 ст. 20 ЦК України) [1].

Застосування способів захисту корпоративних прав забезпечується за допомогою цілого ряду прийомів, які в юридичній науці називають засобами захисту.

До способів захисту корпоративних прав відносяться: відновлення порушених і визнання оспорених суб'єктивних прав, визнання недійсним відповідного рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства чи наглядової ради товариства, переведення на акціонера прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з наявністю переважного права на придбання акцій, що

продаються, іншими акціонерами товариства, усунення загрози порушення суб'єктивних прав, вплив на особу, винну в порушенні суб'єктивних прав, та ін. При цьому використання способів захисту корпоративних прав може бути здійснено в рамках статей 16 ЦК України та 20 ГК України.

А оскільки захист корпоративних прав може здійснюватися у різних формах, то вибір способу захисту із переліку способів, визначених в ч. 2 ст. 16 ЦК України, залежить не стільки від форми захисту, скільки від специфіки права, що захищається, характеру порушення і відбувається з урахуванням встановлених законом меж здійснення суб'єктивного права на захист.

Застосування способів захисту корпоративних прав забезпечується за допомогою цілого ряду прийомів, які в юридичній науці називаються засобами захисту. На думку В. В. Дунаєва, засіб захисту є необхідним елементом для використання як форми захисту, так і конкретного способу. Засіб захисту як волевиявлення є початковою дією щодо захисту прав при встановленні їх порушення, при порушенні або при розгляді справи: претензія, позов, заява, скарга, клопотання тощо.

Засоби захисту можна класифікувати на кілька груп:

- засоби, що використовуються при судовій формі захисту (позовна заява, скарга, клопотання, накази та ін.);
- засоби, що застосовуються при адміністративній формі захисту (заява, скарга, пропозиція, виконавчий припис нотаріуса, рішення органів державної влади і органів місцевого самоврядування, прийняті по зверненням громадян та ін.);
- засоби, що використовуються при самозахисті (утримання майна, заява про відмову виконання обов'язку та ін.).

Як бачимо, вибір способів та засобів захисту напряму залежать від змісту правовідносин та волевиявлення особи, що вирішила звернутися до захисту. Відмінність полягає у тому, що способи захисту визначаються нормами матеріального права, а форми і засоби ще й нормами процесуального права.

Якщо підсумувати, то характерними рисами захисту корпоративних прав є те, що він:

- виникає в разі порушення прав чи інтересів особи або створення реальної загрози їх порушенню;
- є правом кожної особи, чиї права та інтереси були порушені;
- включає у себе матеріальну та процесуальну складову;
- має за мету припинення правопорушення, відновлення порушеного права або попередження правопорушення;
- реалізується за допомогою відповідних способів та засобів [3, 47].

РОЗДІЛ 2. ЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

2.1. Захист корпоративних прав у судовому порядку

Основною класифікаційною ознакою форм захисту цивільних прав є суб'єкт, який наділений повноваженнями щодо їх захисту.

В науці цивільного права традиційно підтримується поділ форм захисту цивільних прав, у тому числі й корпоративних на юрисдикційну та неюрисдикційну.

Перша для здійснення захисту передбачає необхідність звернення до органів державної влади в установленому законодавством порядку. Відповідно до ЦК України захист цивільних прав та інтересів здійснюється, зокрема, судом (ст. 16), Президентом України, органами державної влади або органами місцевого самоврядування (ст. 17), нотаріусом (ст. 18) [1]. Якщо підсумувати, юрисдикційна форма захисту передбачає можливість його здійснення в судовому та адміністративному порядку.

Друга, неюрисдикційна форма проявляється у самостійних діях потерпілої сторони для захисту від порушення свого права.

Таким чином, проаналізувавши вищезазначене, можна виділити три самостійні та відмінні в механізмі реалізації форми захисту цивільних, у тому числі й корпоративних прав:

- судова;
- позасудова (адміністративна);
- самозахист.

Захист корпоративних прав в судовому порядку полягає у зверненні за їх захистом до судових органів.

Залежно від суб'єктів, які є сторонами у справі та суті спорів, які виникають у результаті порушення корпоративних прав, вони можуть розглядатися у господарських, адміністративних судах та судах загальної юрисдикції.

Тобто можна виокремити цивільно-правову, кримінально-правову, адміністративно-правову, господарсько-правову процедури захисту корпоративних прав.

На сьогодні провідне місце серед усіх інших форм захисту належить судовій формі.

Судовий захист корпоративних прав здійснюється за допомогою діяльності судів загальної юрисдикції, господарських, адміністративних, третейських судів, Конституційного суду України.

Діяльність судів загальної юрисдикції, адміністративних та господарських судів розмежовується за визначеною законом сукупністю повноважень щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції. Така законодавчо визначена сукупність повноважень називається підвідомчістю.

Загальні суди розглядають справи про захист порушених корпоративних прав у порядку цивільного судочинства на основі Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Відповідно до ст.15 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. При цьому відповідні категорії справ розглядаються в порядку позовного, наказного та окремого провадження [7].

Відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. Зокрема, до компетенції адміністративних судів віднесені спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень

(нормативно правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності [8].

Підвідомчість господарських судів, які вирішують господарські спори, визначається ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) і залежить від суб'єктного складу сторін, що беруть участь у справі, якими, за загальним правилом, є юридичні особи чи громадяни, що набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності [9].

Така розгалужена система судів породжує на практиці проблеми щодо розмежування компетенції між ними, що є проблемою не лише української судової практики, а й міжнародної.

Звернення не в той суд, який за законом уповноважений розглядати по суті правову вимогу заявника, в цивільному, господарському чи адміністративному процесі тягне за собою негативні для нього наслідки, оскільки неналежний суд не може здійснити захист порушеного права. Для цього й існує поняття підвідомчості, яку потрібно уважно перевіряти перш ніж звертатись із позовом до суду.

Законом України від 15 грудня 2006 року «Про внесення змін до деяких актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» господарським судам додатково встановлено підвідомчість справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), в тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів. Суб'єктний склад учасників спору у даному випадку значення не має [10].

Детальні роз'яснення щодо підвідомчості справ, які виникають з корпоративних відносин, визначення сутності корпоративних спорів, складу сторін, віднесення тих чи інших справ до цієї категорії, особливостей їх розгляду містяться в рекомендаціях президії Вищого господарського суду

України від 28.12.2007 р. «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» та постанові пленуму Верховного суду України від 24.10.2008 року «Про практику розгляду судами корпоративних спорів». Так, згідно з п.4 ч.1 ст. 12 ГПК України та п.1.1. вказаних рекомендацій встановлено вичерпний перелік сторін корпоративного спору. Зокрема, ними можуть бути: 1) учасник (акціонер, засновник) господарського товариства, в тому числі, такий, що вибув, та товариство або 2) учасники (акціонери, засновники) господарського товариства у спорі між ними, пов'язаному із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням цього товариства. Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного суду України не підлягає розширеному тлумаченню пункт 4 частини першої статті 12 ГПК також щодо справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності господарського товариства, якщо однією зі сторін у справі не є учасник (засновник, акціонер) господарського товариства, у тому числі такий, що вибув. Зокрема, спори за участю спадкоємців учасників господарського товариства, які ще не стали його учасниками, не є підвідомчими (підсудними) господарським судам.

Крім судів загальної юрисдикції новий рівень захисту корпоративних прав забезпечує Конституційний суд України, який є судовим органом конституційного контролю.

Наприклад, важливим є рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 1 грудня 2004 року у справі № 1-10/2004 щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес), в якому зокрема зазначено, що «акціонер може захищати свої безпосередні права чи охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства.

Порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі третіми особами, прав чи охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які

не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом [3, 46].

2.2. Державні органи як суб'єкти захисту корпоративних прав

Судовий захист не завжди ефективний, що пов'язано із досить великою тривалістю розгляду справ. Особливо зараз, коли у зв'язку із переатестацією суддів у багатьох судах їх просто не вистачає, що збільшує навантаження на суддів, які пройшли переатестацію та створює затримки у призначенні справ до розгляду.

Тому, як альтернатива, для захисту корпоративних прав, паралельно із судовим захистом існує ще позасудовий захист, що полягає в можливості звернутися до уповноважених державних органів для захисту своїх прав та законних інтересів. Такі органи на основі звернень та скарг осіб, права яких були порушені приймають відповідні рішення.

У корпоративному праві такий механізм захисту, як правило стосується діяльності акціонерних товариств, акціонерів. Наприклад, захист прав та інтересів акціонерів державної форми власності здійснюють Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України та Державна фіскальна служба України.

Проте у сфері захисту корпоративних прав акціонерних товариств серед державних органів найбільш дієвою та ефективною є діяльність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України (далі – НКЦПФР) та її територіальних управлінь, на яку відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23 листопада 2011 р. покладено завдання захищати права інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень [11].

Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 р. визначає, що Національна комісія здійснює державне регулювання та контроль за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування, також вона уповноважена на здійснення захисту прав інвесторів шляхом застосування

заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень. Комісія має право для захисту інтересів держави та інвесторів у цінні папери зупиняти на підставі свого рішення внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку щодо цінних паперів певного емітента або певного власника на строк до усунення порушень, що стали підставою для прийняття такого рішення; у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку виносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента.

НКЦПФР як орган державного регулювання ринку цінних паперів в Україні також має право: проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності емітентів, осіб, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондових бірж та саморегульованих організацій (п.9 ст.8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»); надсилати емітентам, особам, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондовим біржам та саморегульованим організаціям обов'язкові до виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства України (п.10 ст.8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»); накладати адміністративні стягнення, штрафні та інші санкції за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників, аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів (п.14 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»); у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів НКЦПФР виносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення(продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента, дію ліцензій, виданих НКЦПФР, анулювати дію таких

ліцензій (п.5 ст.8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні») та інше [12].

Громадяни також можуть безпосередньо звернутись до НКЦПФР та її територіальних органів зі скаргами про поновлення прав та захист законних інтересів на ринку цінних паперів, порушених діями або бездіяльністю суб'єктів ринку цінних паперів, рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, установ та посадових осіб.

Комісія, як правило, застосовує до учасників ринку санкції у вигляді штрафів. Ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» визначено, що штрафи, накладені НКЦПФР, стягуються в судовому порядку, при цьому в порядку адміністративного судочинства.

2.3. Участь нотаріуса у захисті корпоративних прав

Поряд із захистом корпоративних прав уповноваженими державними органами, ще одним суб'єктом, який здійснює несудовий захист корпоративних прав є нотаріус. Відповідно до ст. 18 ЦК України нотаріус здійснює захист цивільних прав, у тому числі й корпоративних шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законодавством [2].

Такий виконавчий напис дозволяє значно спростити оформлення стягнення боргу, що, в свою чергу, набагато швидше дозволяє відновити порушене право.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року дає визначення поняттю «нотаріат», зазначаючи, що той є системою органів і посадових осіб, на яких покладається обов'язок посвідчувати права та факти, що мають певне юридичне значення, а також вчиняти інші нотаріальні дії визначені законом для надання їм юридичної вірогідності [13].

Порядок вчинення виконавчих написів нотаріусами регулюється окрім Закону України «Про нотаріат» ще таким нормативним актом, як Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що був затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року [14].

Інститут виконавчого напису нотаріуса захищає інтереси кредитора, шляхом полегшення та прискорення здійснення його прав, за умови, що з боку боржника не оспорується його обов'язок.

На сьогодні діє Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» (далі - Перелік), у якій визначено, що виконавчим написом посвідчуються такі заборгованості:

- 1) стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами;
- 2) стягнення з фізичних осіб податкової заборгованості;

- 3) стягнення заборгованості, що випливає з відносин, пов'язаних з авторським правом;
- 4) стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей у закладах освіти;
- 5) стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей і підлітків у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації;
- 6) стягнення за диспашею;
- 7) стягнення заборгованості звільнених із військової служби;
- 8) повернення об'єкту лізингу;
- 9) стягнення заборгованості з орендної плати за користування державним та комунальним майном;
- 10) стягнення за чеками [15].

Нотаріус може вчинити виконавчий напис тільки якщо йому подані документи, які підтверджують наявність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та якщо з дня вимоги не минуло більше як 3 роки, тобто строк давності. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, то виконавчий напис видається в межах цього строку. Строк давності може бути подовжений, якщо для цього є вмотивовані підстави. Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу.

Для вчинення виконавчого напису необхідно перевірити наявність певних умов, за яких може бути вчинена нотаріальна дія. Перша умова – перевірка нотаріусом, чи входить заборгованість, відносно якої треба вчинити виконавчий напис, до Переліку. Наявність цієї умови перевіряється шляхом ознайомлення та звірення зі змістом Переліку.

Друга умова – перевірка всіх необхідних для вчинення виконавчого напису документів, які підтверджують наявність зобов'язання та його безспірність. Наявність цієї умови також перевіряється шляхом ознайомлення

та звірення із змістом Переліку, де в кожному розділі після найменування вказуються документи, які необхідно пред'явити для вчинення виконавчого напису по кожній заборгованості.

Третя умова стосується перевірки того, чи немає спору щодо наявності чи змісту зобов'язання або іншої відповідальності між стягувачем і боржником.

Четверта умова – звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису в установлені законом строки [16, 70].

Якщо відсутня хоча б одна із вищезазначених умов, нотаріус немає права вчиняти виконавчий напис.

Виконавчий напис пред'являється до виконання трьох років, якщо стягувачем чи боржником є громадянин України, за іншими вимогами – протягом 1 року [17].

Отже, за своєю юридичною природою виконавчий напис нотаріуса є його розпорядженням про примусове виконання певного зобов'язання зі сплати певних грошових сум або передачі майна.

РОЗДІЛ 3. НЕЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

3.1. Самозахист корпоративних прав

Паралельно із юрисдикційною формою захисту корпоративних прав існує ще й неюрисдикційна, яка представлена інститутом самозахисту, що у історичному плані не є новим для законодавства. Так згадування про «наступательную самозащиту» міститься ще у коментарі до ст. 1642 «Право утримання» проекту Цивільного уложення 1910 р. Термін «самозахист» згадується і в радянській юридичній науковій та навчальній літературі та характеризується як своєрідний спосіб захисту цивільних прав. Проте, на законодавчому рівні він вперше був закріплений у ст. 19 ЦК України від 16.01.2003 р..

Цей інститут характерний не лише для українського права, але й для права іноземних країн. Наприклад, він закріплений у Німецькому цивільному уложенні, де розмежовуються такі поняття, як самозахист у формі необхідної самооборони та крайньої необхідності та самодопомога. При цьому у Німеччині інститут самозахисту представлений як у речовому, так і в зобов'язальному праві [18, 165].

Не дивлячись на те, що самозахист передбачений ст. 19 ЦК України, проте дана норма не містить дефініції цього поняття, воно визначене лише в загальних рисах, що створює труднощі для його практичної реалізації, оскільки особи інколи реалізують своє право на самозахист діями, які не є правомірними та порушують права та інтереси інших суб'єктів корпоративних правовідносин.

Можна виділити такі риси самозахисту:

- застосовується у випадках, коли порушення корпоративного права уже було вчинено або коли воно ще триває, а також для відвернення такого порушення (необхідна самооборона);
- застосовується, коли обставини (час, місце) вчинення порушення унеможливають звернення за захистом до уповноважених державою органів, а якщо й не унеможливають такого звернення, особа вправі вибрати

самозахист як міру більш швидкого та відчутного для порушника засобу захисту;

- перш за все здійснюється самостійно суб'єктом, права якого порушені, але й не виключає допомоги з боку інших фізичних осіб або юридичних осіб;

- передбачає самостійний захист особою лише її власного корпоративного права, яке вона набула у визначеному законом порядку;

- шкода, яка заподіяна у результаті реалізації права на самозахист не повинна перевищувати реальну або можливу шкоду, спричинену правопорушенням;

- його застосування не повинне порушувати права інших фізичних осіб та юридичних осіб.

При реалізації заходів самозахисту, варто пам'ятати, що вони згодом можуть бути оскаржені до суду, що є своєрідною гарантією захисту від зловживання правом на самозахист.

Варто зазначити, що особа може звертатись до інституту самозахисту, навіть якщо для захисту свого права вона уже подала позов до суду чи по її справі уже було прийняте рішення судом першої інстанції, яке знаходиться у процесі оскарження.

Єдиним випадком, який забороняє використання заходів самозахисту є звернення до них уже після закінчення правопорушення, тому що такі дії будуть мати характер самоуправства.

Самозахист, залежно від порядку його реалізації, можна поділити на дві великі групи:

- безпосередній порядок самозахисту корпоративних прав, який полягає у самостійних діях учасників товариства без залучення інших суб'єктів (наприклад, органів управління товариством);

- опосередкований порядок самозахисту, який здійснюється із залученням до захисту корпоративних прав органів управління господарським товариством [19].

Безпосередній порядок самозахисту полягає у можливості особи брати участь в управлінні справами товариства (наприклад, шляхом голосування на загальних зборах приймати рішення і таким чином унеможливити порушення своїх прав), а також право акціонерів на кумулятивне голосування під час обрання наглядової ради та ревізійної комісії.

Опосередкований порядок проявляється у праві будь-якого акціонера вносити свої пропозиції до порядку денного загальних зборів, праві вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому акцій. Також на вимогу акціонерів, що володіють більш ніж 10% голосів або будь-кого з учасників товариства з обмеженою відповідальністю чи товариства з додатковою відповідальністю проводяться перевірки ревізійною комісією фінансово-господарської діяльності правління (дирекції), що може стати підставою виявлення і припинення правопорушень з боку правління.

Таким чином можна дати таке визначення поняття «самозахист» – це неюрисдикційна форма захисту, який здійснюється учасником корпорації, самостійно, в межах дозволеної поведінки, у способах, що визначаються законодавством та установчими документами корпорації, не порушуючи при цьому права та інтереси інших учасників корпорації та самої корпорації [18, 169].

3.2. Альтернативні способи захисту корпоративних прав

Неюрисдикційна форма захисту прав представлена не лише самозахистом. До неї також належать примирювальні процедури, медіація, посередництво, позасудовий порядок, третейська форма захисту та арбітражна (якщо однією із сторін є іноземець).

Якщо говорити безпосередньо про захист корпоративних прав, то для цього можна використовувати усі види неюрисдикційної форми захисту, за винятком третейської (арбітражної). Це пояснюється тим фактом, що корпоративні спори належать до виключної підвідомчості господарського суду. Таке положення закріплено у п. 1 ст. 4 ГПК України. Учасники корпоративних відносин, права та обов'язки яких регулюються корпоративним законодавством та установчими документами, не можуть за домовленістю між собою змінювати підвідомчість корпоративних спорів, самостійно здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню до змісту їхніх правовідносин, навіть якщо у таких правовідносинах наявний іноземний елемент [3, 45].

Доказом вищезазначеного факту служить Рекомендація Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», де зазначено, що господарські суди, вирішуючи спори між акціонерами з питань корпоративного управління, повинні враховувати, що укладені між акціонерами – іноземними юридичними або фізичними особами угоди (правочини) про підпорядкування питань корпоративного управління іноземному праву порушують публічний порядок і згідно із ст. 228 ЦК України є нікчемними [20].

Також учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів не вправі підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних з діяльністю господарських товариств, які зареєстровано в Україні, зокрема, таких, що впливають з корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам [21].

Слід наголосити, що у міжнародному досвіді виключна підсудність корпоративних спорів зустрічається лише у російському законодавстві. У країнах Європейського Союзу та США таке положення відсутнє, що дозволяє використовувати механізм арбітражного (третейського) захисту. Наприклад, у Франції та Німеччині суб'єктом арбітражного розгляду може бути навіть орган компанії (менеджер, член наглядової ради чи дирекції, аудитор тощо), щодо якого розглядаються спори про його компетенцію та відповідальність [22, 68].

Якщо говорити про розгляд корпоративних спорів третейськими судами, то відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» такі суди в порядку, визначеному законодавством, можуть розглядати будь-які справи, які виникають із цивільних і господарських правовідносин. Проте на практиці цю норму можливо буде реалізувати лише якщо п. 10 ст. 6 даного закону, який прямо забороняє третейським судам розглядати корпоративні спори, буде виключено.

На думку В. Кравчука, корпоративні спори можуть бути передані на вирішення третейського суду, а третейський запис (угода про передачу спору на вирішення третейському суду) може бути частиною установчих документів [11, с. 75]. Проте це твердження не дозволяє реалізувати виключна підвідомчість корпоративних спорів господарським судам.

Зарубіжний досвід показує, що на розгляд третейських спорів передається основна частина корпоративних спорів. Наприклад, в Італії близько 70% товариств мають у своїх установчих документах арбітражне застереження про дозвіл урегулювання всіх корпоративних спорів у третейському суді [22, 68].

Ще однією ефективною несудовою формою захисту корпоративних прав є процедура медіації, яка законодавчо закріплена у Норвегії, Фінляндії, Польщі, Великобританії, Австрії, Німеччині, Франції, Бельгії, США, Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії та Італії. Наприклад, у Великій Британії медіації у корпоративних спорах віддають перевагу 62% респондентів, що взяли участь в опитуванні, а арбітражному вирішенню спору – 50%. У низки країн світу, для

прикладу в Італії, процедура медіації є обов'язковою перед безпосереднім зверненням до суду [25, 160].

Держави усіяко намагаються заохочувати до процедури медіації, так, наприклад, у Франції процедура посередництва є безкоштовною для учасників процесу і оплачується з Державного бюджету [26].

Проект Закону України «Про медіацію» визначає її як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу, самотійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою третьої, незалежної сторони – медіатора.

Головною перевагою зазначеної вище процедури є те, що під час неї сторони спору не змагаються між собою, а намагаються досягти консенсусу. У результаті чого під час процедури медіації немає переможців та переможених, за допомогою чого захищаються інтереси обох сторін спору.

Процес медіації був би неможливим без третьої нейтральної сторони – медіатора. Щодо неї на національному рівні кожної держави, у якій діє процес медіації закріплені різні вимоги. Наприклад, у Чехії та Австрії медіаторами можуть бути спеціалісти в галузі права, соціальних наук, чи психології, які пройшли спеціальний тренінг, а в Польщі необхідною умовою також є реєстрація в суді. Відповідно до французького законодавства посередники мають бути акредитовані прокурором і підписати контракт з Міністерством юстиції щодо надання послуг медіації. В Українському проекті Закону України «Про медіацію» зазначається, що медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти п'яти років, має вищу або професійно-технічну освіту та пройшла професійне навчання медіації, що має включати 90 академічних годин початкового навчання, в тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам.

Проте, незважаючи на різноманітність вимог до посередника в залежності від держави, головними є неупередженість та нейтральність, оскільки він

повинен бути не зацікавлений у результатах справи та діяти однаково в інтересах обох сторін.

Медіатор допомагає визначитися, чим саме обидві сторони можуть поступитися, щоб дійти згоди, спрямовує їх емоції в правильне русло внаслідок чого вони розуміють, що їх не влаштовує і що потрібно. В ході медіації сторони контролюють і сам процес і досягнутий результат, оскільки виступають активними учасниками переговорів, пропонують власні варіанти врегулювання корпоративного спору.

Якщо сторони прийняли рішення про використання процедури медіації, вони здійснюють вибір медіатора та підписують із ним угоду про медіацію, де зазначаються правила її проведення та порядок такого проведення. Медіатор попередньо розмовляє з кожним учасником корпоративного конфлікту, пояснюючи правила проведення медіації, отримує згоду сторін їх дотримуватися, відповідає на запитання. Далі відбуваються спільні зустрічі по декілька годин кожна, де сторони висвітлюють та обговорюють своє бачення конфлікту і за допомогою медіатора шукають прийнятні для обох сторін варіанти його вирішення. У разі досягнення згоди, медіатор допомагає сторонам оформити її як письмову угоду, яка уже може бути примусово виконана у судовому порядку [26].

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку суспільства обов'язком незалежної, демократичної та правової держави є не лише декларування прав та свобод, а й гарантування їх ефективного захисту. Саме від цього безпосередньо залежить розвиток економіки та матеріальне благополуччя населення.

Тому, важливим є дослідження форм захисту корпоративних прав, постійне вдосконалення та усунення розбіжностей в нормативних актах, що регулюють дане питання.

Для початку, на законодавчому рівні варто закріпити такі поняття, як «форма захисту», «спосіб захисту» та «засіб захисту», які у нормативних актах досить часто плутаються або ототожнюються, що ускладнює захист корпоративних прав.

В Україні форми захисту прав поділяють на дві групи – юрисдикційну та неюрисдикційну.

До першої групи належить судовий захист, звернення для захисту до уповноважених державних органів та захист корпоративних прав нотаріусом шляхом вчинення виконавчого напису.

До другої – самозахист та інші альтернативні способи вирішення конфліктів (посередництво, медіація, примирювальні процедури, третейська форма захисту та арбітражна (якщо однією із сторін є іноземець)).

Вищезазначені форми захисту можна також класифікувати на судову (вирішення корпоративних спорів судом) та несудову (самозахист, звернення до уповноважених державних органів, вчинення виконавчого напису нотаріусом, медіація, примирення тощо).

Найпоширенішою формою захисту корпоративних прав був та залишається судовий захист, який здійснюється судами загальної юрисдикції, господарськими, адміністративними, третейськими судами, Конституційним судом України.

Відповідно до п. 1 ст. 4 ГПК України спори, що виникають з корпоративних відносин, належать до виключної підвідомчості господарських

судів. Це положення унеможлиблює звернення для захисту корпоративних прав до Міжнародного комерційного арбітражу (навіть якщо одним із суб'єктів корпоративних правовідносин є іноземний суб'єкт).

Варто зазначити, що в іноземних державах процедура судового захисту корпоративних прав поступово стає все менш популярною. Це пояснюється тим, що вона потребує великих затрат часу, коштів та при цьому завжди є стороною, яка програла. Тому зараз дуже багато закордонних суб'єктів корпоративних відносин вирішують спори між собою за допомогою альтернативних процедур (наприклад, медіації, третейських (арбітражних) судів).

Особливого акценту потребує медіація як відносно нова несудова форма захисту корпоративних прав, яка стрімко набирає популярності. Вона дозволяє вирішити спори без звернення до судової процедури. Виключною перевагою медіації є те, що у ній немає переможців та переможених, процедура створена таким чином, щоб за допомогою консенсусу були задоволені інтереси обох сторін спору.

В Україні, на жаль застосування альтернативних заходів щодо вирішення правових спорів, у тому числі й корпоративних на законодавчому рівні недостатньо регламентоване, особливо, якщо говорити про процедуру медіації, щодо якої уже дуже давно не можуть прийняти відповідний Закон «Про медіацію», який так і залишається на етапі проекту.

Тому українському законодавцю варто сприяти розвитку альтернативних форм вирішення корпоративних спорів, особливо зараз, коли у зв'язку із переатестацією суддів, відбувається затримка у процесі розгляду справ, що негативно позначається на захисті порушених та оспорюваних корпоративних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50. – Ст. 384.
2. Цивільний кодекс України : за станом на 1 лютого 2004 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. К. : Видавничий дім "Скіф", 2008. – 260 с.
3. Бігняк О. Захист корпоративних прав: співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» (сучасні погляди та концепції) / О. Бігняк // Юридичний вісник. – 2013. – №2. – С. 43-48.
4. Притика Ю. Д. Поняття і диференціація способів і захисту цивільних прав та інтересів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – № 60–62. – С. 16–19.
5. Костова Н. І. Захист прав засновників акціонерного товариства / Н. І. Костова // Митна справа. – 2013. – №6(90). – С. 162-167.
6. Лукач І. В. Загальна характеристика способів захисту корпоративних прав / І. В. Лукач // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – №4. – С. 68-70.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 11.
8. Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32. – Ст. 11.
9. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» від 15 грудня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52. – Ст. 52.
11. Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23 листопада 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 18.

12. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 292.

13. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

14. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 66.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» від 29 червня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 26. – Ст. 69.

16. Денисяк Н. М. Актуальні питання застосування виконавчого напису в сучасній правозастосовній практиці / Н. М. Денисяк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – №5. – С. 68-71.

17. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

18. Бігняк О. Теоретичні проблеми самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України / О. Бігняк // Митна справа. – 2013. – №3. – С. 165-170.

19. Підвідомчість корпоративних спорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.su/10_19725_pidvidomchist-korporativnih-sporiv.html

20. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : рекомендації Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 1. – Ст. 22.

21. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.

22. Лукач І. В. Альтернативні шляхи вирішення корпоративних спорів / І. В. Лукач // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 3. – Ст. 66-76.
23. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
24. Кравчук В. М. Підвідомчість корпоративних спорів / В. М. Кравчук // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 4. – С. 69–75.
25. Гайденко-Шер Н. И. Обязательная медиация: опыт Италии / Н. И. Гайденко-Шер // Третейский суд. – 2012. – № 1. – Ст. 156–165.
26. Медіація як ефективний спосіб вирішення корпоративних спорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/mediatsiya-yak-efektyvnyj-sposib-vyrishennya-korporatyvnyh-sporiv/>